

Головацька Н. Г.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКИХ СЕНСОРНИХ ДІЄСЛІВ

У статті досліджуються ключові концепти давньоанглійських сенсорних дієслів та увиразнюються їхні когнітивні категорії. Вивчена специфіка семантичного розширення їх когнітивних і соціальних значень.

Ключові слова: сенсорні дієслова, когнітивні категорії, семантичне розширення.

В статье исследуются ключевые концепты древнеанглийских сенсорных глаголов и выделяются их когнитивные категории. Изучена специфика семантического расширения их когнитивных и социальных значений.

Ключевые слова: сенсорные глаголы, когнитивные категории, семантическое расширение.

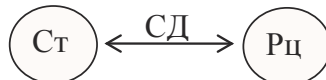
Main concepts of the old English key sensorial verbs are under study in the paper. Their cognitive categories are defined. The peculiarities of the extension of their cognitive and social meaning are researched.

Key words: sensorial verbs, cognitive categories, semantic extension.

Сучасна когнітивна лінгвістика характеризується особливим інтересом до проблем відображення знань у мові [2; 5; 6; 7; 8; 9], серед яких концепт «чуттєвого сприйняття» виділяють як один із універсально основних концептів [11; 12; 13]. Мета цієї статті – дослідити концептосферу чуттєвого сприйняття у системі дієслова давньоанглійської (далі – да.) мови як засіб вербалізації набутих знань від процесу чуттєвосприйнятого у рамках діахронного і когнітивного підходів, виокремити ключові концепти да. сенсорних дієслів та їхні когнітивні категорії, когнітивні та соціальні значення ядерних да.сенсорних дієслів.

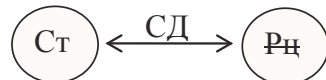
Н. Н. Болдирев стверджує, що «бачення, сприйняття і розуміння реального світу переосмислюються в свідомості суб'єкта та фіксуються в мові у вигляді суб'єктно зорієнтованих понять, уявлень, образів, концептів і моделей... у результаті лексична і граматична семантика мови виявляються осмисленими і вмотивованими, системно пов'язаними і взаємодіючими» [1, с. 22, 23]. Розуміння сутності та природи концепту дало нам можливість змодельовати концептосферу «чуттєвого сприйняття» У нашому випадку давньоанглійське сенсорне дієслово *on-gitan* «*perceive*» є ядром концептосфери процесу «чуттєвого сприйняття», котре можна розділити за п'ятьма головними перцептивними центрами людини, що репрезентуються да. лексемами *seōn*, *hȳran*, *be-fōn*, *byrian*, *stincan*, які у системі дієслова давньоанглійської мови представлені різноманітними компонентами [3, с. 102, 103]. Однак, концепти «чуттєвого сприйняття» зводяться не тільки до понять да. *seōn* «бачити», *hȳran* «чути», *be-fōn* «доторкатися», *byrian* «смакувати», *stincan* «нюхати» та їхніх похідних, вони охоплюють надзвичайно велику сферу різноманітних явищ, яку можна розділити на певні когнітивні категорії, що утворюють так звану «концептуальну карту» слова [5, с. 97]. За допомогою концептуального аналізу ми виділяємо у концепті *sensorial perception* «чуттєве сприйняття» такі когнітивні категорії (далі – КК):

КК стимулу (джерело дії на реципієнта) і реципієнта: відповідно до цієї когнітивної категорії, всім транзитивним сенсорним дієсловом (далі – СД) властиво мати і стимул (далі – Ст), і реципієнта (далі – Рц). Тут діє схема:

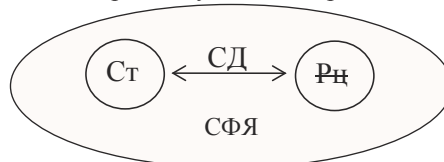
Напр.: Abraham geseah þrī weras Abraham(Ст) saw (СД) three men (Рц) [14 : (Genesis 18,2)].

Для інтранзитивних сенсорних дієслів реципієнт відсутній або абстрактний (невидимий, уявний). Набуває чинності така схема:

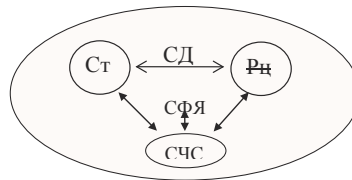
Напр., Blinde men gehælde ðæt hiē lōcodan *healed blind men* (Ст) so that they saw (СД) x (Рц) [14 : (Wulfstan 5, 1)];

КК супутних фізичних явищ (далі – СФЯ): світло, колір, тон, розміри, форма, простір, відстань, смак, запах, дотик, які інформативно доповнюють процес чуттєвого сприйняття і реалізуються за схемою:

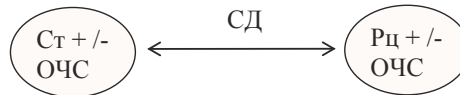
Напр.: Swecca stincap wyrta geblōwene *being bloomed* (СФЯ) plants (Ст) *exhale smells* (СД) [14 : (Gūthlac 1248)].

КК стану чуттєвого сприйняття (далі – СЧС): перспектива, положення спостерігача, стан сприйманого середовища (напр., туман, хмарність, завіса), наявність перешкод (загороджувати, приховувати), сила і стан чуттєвої здатності (короткозорий / далекозорий, сильний / слабкий, глухий / гіперчуткий). Стан чуттєвого сприйняття може передаватися Рц, Ст або СФЯ, інформативно доповнюючи процес чуттєвого сприйняття, і втілюється за схемою:

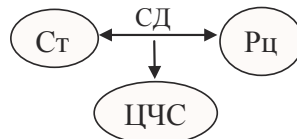
Напр.: *Him stōd stincende steām of ðam mūðe he stood with the stinking breath from his mouth* (СЧС) (Bosworth Dict.); *Swecca swētaſt, swylce on sumeres tīd stincaþ wyrta plants exhale sweetest smells like in summer time* (СЧС) [14 : (Gūthlac 1248)].

КК ознаки чуттєвого сприйняття (далі – ОЧС): якість зображення, звуку, їжі, чуттєве сприйняття красивого, огидного, кислого, смачного, приємного; вираження погляду (впертий, побіжний, здивований), дотику (ніжний, несамовитий, легкий). ОЧС імплікується або в Рц, або Ст, або одночасно в обох і характеризує процес чуттєвого сприйняття так:

Напр.: *Swecca swētaſt stincaþ wyrta plants* (Ст) *exhale* (СД) *sweetest* (ОЧС) *smells* [14 : (Gūthlac 1248)].

КК цілі чуттєвого сприйняття (далі – ЦЧС): ідентифікація, порівняння, верифікація та розрізнення самих фізичних предметів, дій і явищ. Ця когнітивна категорія експлікує процес чуттєвого сприйняття і може бути схематично представлена так:

Напр.: *Ðurh ða nosu wē tōstincaþ, hwæt clæne biþ, hwæt fūl, we smell* (СД) *through the nose what is fresh and what is foul* (ЦЧС) [10 : 1007].

Як ми попередньо проаналізували, всі давньоанглійські СД у своїй семантиці містять компонент фізичного або абстрактного сприйняття. Наявність такої властивості свідчить про їх здатність до певних абстрактних інтерпретацій їх значення в когнітивній площині. Серед праць когнітивної лінгвістики, що вивчає когнітивне значення перцептивних дієслів, заслуговує уваги праця А.Вайберга [15, с. 158], де на матеріалі різних мов досліджена типологія сенсорних дієслів з увиразненням у їхній семантиці когнітивно-пізнавальних і соціальних значень. У якості когнітивного значення ідентифіковані концепти *know, understand, experience, think, suspect*. Концепти *meet, obey, know-a-person* виділено як «соціальні» значення СД [4, с. 112]. За допомогою семантичного та концептуального аналізів ми виокремили когнітивні та соціальні значення у ядерних давньоанглійських сенсорних дієсловах – *seōn, hƿran, be-fōn, byrian, stincan* (див. рис. 1).

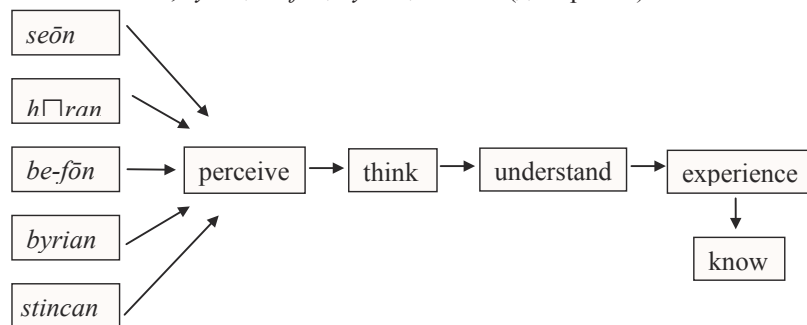

Рис. 1 Когнітивні значення давньоанглійських сенсорних дієслів

Поданий ланцюжок когнітивних значень давньоанглійських СД процесу чуттєвого сприйняття виділений за таким критерієм: весь процес чуттєвого сприйняття, враховуючи фізіологію і психологію людини, проходить кілька загальновідомих етапів: людина бачить (чує, доторкається, куштує або нюхає) і цим починає чуттєво сприймати, від чого імпульси, які надходять у мозок по нервових закінченнях, починають процес ментального перероблення інформації, тобто осмислення, ототожнення побаченого (почутого, доторканого, сприйнятого на смак або нюх). Внаслідок чого людина розуміє суть сприйнятого, набуває певного емпіричного досвіду і, нарешті, знання. Наведений когнітивний ряд є відображенням етапів переосмислення перцептивних процесів і містить п'ять найважливіших когнітивних значень, що співвідносяться зі всіма п'ятьма основними концептами СД візуального, аудитивного, хептичного, дегустативного й ольфакторного сприйняття. Відповідно до рис. 1, у системі дієслова давньоанглійської мови та підсистемі давньоанглійських СД ми виокремлюємо такі когнітивні та соціальні значення (див. табл. 1).

Таблиця 1

Когнітивні і «соціальні» значення сенсорних дієслів давньоанглійської мови

№	Да. СД	Когнітивне значення	Соціальне значення
1	<i>seōn</i>	<i>on-gitan, þencan, under-standan, cunnian, cnāwan</i>	<i>mētan, mittan, neōsian, hittan, ge-bīdan, grētan</i>
2	<i>hȳran</i>	<i>on-gitan, under-standan, cunnian, cnāwan</i>	<i>mētan, mittan, hittan, grētan, eāþ-mōdian, ēd-mōdian, -mōdigan, ge-þafian</i>
3	<i>be-fōn</i>	<i>on-gitan, felgan, under-standan, cunnian, cnāwan</i>	<i>sum-mon-cnawan, fōn, on-fōn, niman, gifan, for-gifan</i>
4	<i>byrian</i>	<i>on-gitan, felgan, under-standan, cunnian, cnāwan</i>	<i>brūcan</i> (enjoy food-with someone), <i>mēsan, ge-reordian, ge-reordan</i> (to feast, have a party)
5	<i>stincan</i>	<i>on-gitan, felgan, under-standan, on-fīndan, cnāwan</i>	<i>sum tācen gifan</i> (give indications of); <i>mānan</i> (to intend to convey a certain sense)

Порівняльний аналіз показує, що да. СД *seōn*, *hȳran* проявляють однакові когнітивні значення «сприймати – думати – розуміти – мати досвід – знати». У да. СД *be-fōn*, *byrian*, *stincan* когнітивне значення *þencan* «думати» замінюється іншим – *felgan* «випробовувати, переносити». Да. *stincan* у семантичному розширенні набуває також когнітивного значення *on-fīndan* «дізнатися, виявити, винюхавши». Соціальний компонент (який ми розуміємо як такий, що семантично співвідноситься з цілим соціумом або окремим індивідом і має безпосереднє відношення до них) у значеннях давньоанглійських СД набагато ширший від того, що відображений у схемі А.Вайберга, де, на його думку, СД *smell*, *taste* не здатні проявляти соціальний компонент. У нашому випадку і да. сенсорні дієслова *seōn*, *hȳran*, *be-fōn* і також *byrian*, *stincan* мають компоненти «соціального» значення: для *seōn* це – «зустрітися з кимось, відвідати когось, натрапити на когось, вітати когось»; для СД *hȳran* – «зустрітися з кимось, зіткнутися з кимось, привітатися з кимось, слухатися, підкорятися комусь»; для СД *be-fōn* – «знати людину, давати, дарувати комусь, приймати від когось»; для да. СД *byrian* – «насолоджуватися їжею в компанії з кимось, банкетувати, святкувати разом з кимось»; для да. *stincan* властиві «соціальні» значення «припускати, давати вказівки».

Отже, проведений концептуально-порівняльний аналіз показав, що да. дієслова чуттєвого сприйняття на відстані мають спільні для них когнітивні значення та відмінні від когнітивних значень СД близького сприйняття, їхні концепти увиразнюються і вербалізуються за п'ятьма когнітивними категоріями, і специфікуються семантичним розширенням їх когнітивних і соціальних значень.

Література:

- Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии / Болдырев Н. Н. – 3-е изд. – Тамбов : ТГУ, 2000. – 123 с.
- Воркачев С. Г. Концепт как «зонтиковый термин» / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – М., 2003. – Вып. 24. – С. 5-12.
- Головацька Н. Г. Концептосфера «зорового сприйняття» сенсорних дієслів у давньоанглійській мові / Н. Г. Головацька // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – №75 (1). – С. 100-105. – (Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч.).
- Головацька Н. Г. Концептосфера сенсорних дієслів англійської мови / Н. Г. Головацька // Ученые записки Таврического нац. у-та. – Симферополь : ТНУ им. В. И. Вернадского, 2006. – Том 19 (58), № 4. – С. 110-114. (Серия «Филология»).
- Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Кубрякова Е. С. – М. : Языки славян. культуры, 2004. – 555 с.
- Мартинюк А. П. Когнітивно-дискурсивний напрям дослідження концептів у сучасній лінгвістиці / А. П. Мартинюк // Проблеми романо-германської філології : Збірник наукових праць. – Ужгород : ЛІРА, 2006. – С. 93-107.
- Полужин М. М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості / М. М. Полужин // Проблеми германської філології : зб. наук. пр. – Ужгород : Ліра, 2005. – С. 5-20.
- Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Рахилина Е. В. – М. : Русские словари, 2008. – 416 с.
- Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : науч. изд. – Воронеж, 2001. – С. 58-65.
- Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary / J. Bosworth ; ed. and enlarged by T. Northcote, M.A. Toller. – Oxford : At the Clarendon Press, MDCCCLXXXII. – London : Henry Frowde OUP Warehouse, 1883. – 1302 p.
- Johnson M. The Body in the Mind: the Bodily Basis of Reason and Imagination / Johnson M. – Chicago : The University of Chicago Press, 1987. – 233 pp.
- Langacker Ronald W. Concept, Image And Symbol: the Cognitive Basis of Grammar / Langacker Ronald W. – 2nd ed. with a new preface. – B.; N.Y. : Mouton De Gruyter, 2002. – 395 pp. – (Series «Cognitive Linguistic Research»).
- Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar : in 2 vol. / Langacker R. – Stanford : Stanford University Press, 1999. – Vol. 2 : Descriptive Application. – 628 pp.
- Old English literature: [El. resource] / [ed. Martin Irvine, Deborah Everhart]. – Labyrinth Library. – Georgetown University : 1995-2007. – Access mode <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe.html>
- Viberg A. The Verbs of Perception: a Typological Study / A. Viberg ; eds. Butterworth et al. // Explanations for Language Universals. – Berlin : Mouton de Gruyter Publishers, 1984. – Pp. 123-162.